

ալ սիրար ելած էր և մեզմէ չէր բաժնէր աչքերը, ուսկից տեսայ որ արցունք մը կաթեց, բայց ոչ ևս ցաւոց, այլ մխիթարութեան:

Քիչ մը վերջը անկողին գնացի. քանի մը ժամ խորունկ քնացայ: Փառաւոր ճաշ և ընթրիք մը ունեցայ: Մայրս և ևս մեր տէրերուն ընտանիքէն եղեր էինք:

Այն դղեկին մէջ ուրախ և զուարթ օրեր անցուցինք. խաթունն ու իր էրիկը զիս իրենց որդւոյն պէս կը սիրէին, և իմ մայրս իբրև իրենց քուրերէն մէկը կը սեպէին: Բայց օր եկաւ որ այն իմ ուրախութիւնս դառնապէս խռովեցաւ և ինծի համար անտանելի եղաւ այն բնակութիւնը: Այն օրն էր որ դղեակին մէջ դարձեալ տեսնուեցաւ այն մարդը, որ զինքը Պաւտիկ կոմս կը կոչէր: Եւ իր երենալը՝ չարագուշակ մէտէորայի մը երենալուն պէս եղաւ. և այն վայելից և ուրախութեան տունը քիչ առանձն արտասուաց և թշուառութեան բնակարանի մը փոխուեցաւ:

Մէկ յանկարծական և ցաւալի դիպուած մը այն երջանիկ ընտանեաց մէջ խեղճութիւն ձգեց, և ինծի համար սկսաւ նոր շար մը սոսկալի պատահարաց, որոնք զիս դժպէտի սփռագործութեան մը պիտի տանէին:

Կը շարունակուի:

Սերվիոյ անցեալն ու ներկայն:

Սերվիա կ'անուանի այն երկիրը՝ զոր կը պատեն Դանուբ, Սաւա, Տրինա և Դիմօք գետերն, և գրեթէ միլիոն մը բնակիչ ունի այս սահմաններու մէջ: Այլ հաշուի տակ ձգելով և այն Սերվիացիքն որք կը բնակին 'ի Պոսնիա',

1 Այս հաշուով Պոսնիան՝ Սերվիա կը համարի. բայց ունի ինքն առանձին վարչութիւն: Աշխարհակալութեան ժամանակ, գաւառիս կալուածատէրքը իրենց վիճակը պահելու համար մահմետական օրէնքը ընդունեցան: Այս աղետալ տուութիւնը մահմետական է, բայց ոչ տաճիկ. իւր

Ռաշիա, Հերձեկովինա, Մոնղէնէկրս, և անոնք որ կը բնակին Աւստրիոյ մէջ, 'ի Վոյվոտըսթոյ', 'ի Սլաւոնիա և 'ի Դալմատիա, և այլն, գրեթէ բովանդակ չորս միլիոն վեց հարիւր հազար հոգւոյ կը հասնի, որք սերվեան մեծ տէրութեան մնացորդը են, 'ի բաց առնելով այն Սերվիացիքը որք կը բնակին Դալմատիոյ և Սլաւոնիոյ գաւառներուն մէջ, որք 'ի հնումն խռովածատանի մասն էին: Վասն զի զիտեմք թէ զու

լեզուն, իւր սովորութիւնքը և միջև ընտանեաց անուններն անգամ պահած է:

1 Սերվիացոց գլխաւոր գաղթականութիւններն, ստիպեալք Տաճկաց աւարառութենէն, սկսան ԺՅ դարուն: 1690ին և 1740ին եղան երկու նոր գաղթականութիւնք: Առաջինը օգտակար եղաւ Հունգարիոյ Թագաւորութեւ 37,000 սերվիացի ընտանեօք: Բայց երկրորդը, որուն Արսէն Զ պատրիարքը կ'առաջնորդէր, ճամբան Օսմանեանցմէ բռնուեցաւ և գրեթէ 80,000 հոգի կորեան: Այս Սերվիացիք կը բնակին Աւստրիոյ իշխանութեան տակ Վոյվոտըսթոյ (Voïvodstvo) անուամբ երկիր մը, որոյ սահմանագիծը են ևս սահման դիտարկան: Արսէնին՝ Լէոբովա կայսեր հետ հաստատած դաշանց ջորութեամբ գաղթականները իրաւունք ստացան գլուխ մը բնակելու լաւագոյն կամ իշխանապետ անուամբ: Բայց վէնայի կառավարութիւնը քիչ ժամանակէն այս արտոնութիւնը խափանեց. և երբոր Ժողովուրդը պատրիարքին հոգեւոր իշխանութեանցը վրայ աշխարհական իշխանութիւնն ալ աւելցուց, Աւստրիոյ խորհրդարանը, Ժողովրդեան այս պահանջումը մեծ համարելով, բառ մը ուրիշ բառի փոխելով, որոշեց որ պատրիարքը Ռեքադուիք ըստի, և իւր աշխարհական իշխանութիւնն ալ վերցուց: 1848ի խռովութենէն ետքը, մայիսին առաջին օրը Ժողովեցան Սերվիացիք 'ի Քարլովից, Դանուբին եզերքը փոքրիկ քաղաք մը, Բեգրովարատին մօտ, և գումարման առաջին գործը եղաւ իրենց իրաւունքը նորէն ստանալը՝ Շուբլիքագ զօրավար իշխանապետ ընտրելով, և Ռայաչից մետրապօլիտն ալ պատրիարք: Խռովութիւնը լմնալէն ետև, այս պատուանուիքը նորէն արգիլուեցան: Բայց թէպէտ և այս անունները պաշտօնական գրութեանց մէջ ջնջուեցան, սակայն Ժողովուրդը կը գործածէ զանոնք, զինուորական գլուխները որոշելու համար:

Վոյվոտըսթոյի սերվիացի գաղթականներէն զատ եղան ուրիշ տեղ ալ գաղթականութիւններ: Կը գտնուին Սերվիացիք նաև Ալպանիոյ մէջ, Տրինի մօտ, և Բուլղարաց մէջ խառն կամ առանձին քանի մը գիւղեր: Աթոս լեռան վրայ Սերվիոյ Թագաւորներէն հիմնեալ վանորայք՝ կը ներկայացնեն հարաւային արևելեան վերջին կէտը ուր որ Սերվիացիք հասնի էին: Վալաքիայի մէջ Միլոշ երկիրները ստացաւ, ուր փորձեց քանի մը ընտանիք փոխադրել՝ ոչք հոն մնացին:

բանեակն Զեռքով որոյ առաջնորդքն էին Ժուբանեանք, Սերվիոյ թագաւորութիւնը հզօր կայսերութեան մը փոխարկեցաւ, Նէմակուա և Տուչէն կայսերաց տակ:

Վերջնոյս իշխանութեան ժամանակ, որ էր Տէլանսքիի որդի, և իններորդ իշխան Նէմանիչ ցեղին, Սերվիոյ կայսերութիւնը իւր մեծութեան բարձրագոյն կէտին հասաւ:

Ստեփաննոս Տուչէն գահակալեց 1336ին, և կայսր հրատարակեցաւ 1347ին: Այն համաշխարհիկ բարբառութեան դարուն մէջ, ընծայեց իւր ժողովրդեան օրինաց մատեան մը, 1349ին, և պատրիարքութեան պատուանդանով ազգային եկեղեցւոյ հոգեոր գլուխ մը դրաւ: Իսկ ինքը ջերմէ բռնուելով, 1356ին ղեկտեմբերի 18ին, մեռաւ իր զօրաց մէջ, ճալովի գեղին մէջ, երբ կոստանդնուպօլիսը նուաճելու կ'երթար, ուսկից տասուերկու փարսախ միայն հեռի էր:

Ուրոշ Ե յաջորդ եղաւ Տուչէնի: Այս իշխանը, բնութեամբ շատ տկար, սպանաւ յափշտակող վուքաշինին ձեռքով, բայց անոր տեղ յաջորդեց Լազար Կրէպլիանովիչ Ա: Սա 1389ին յունիսի 15ին կորոյս Գոզովոյի ճակատամարտը, թէպէտ և ղիւցազնական նահատակութիւններ ըրաւ Միլոշ Օպիլիչ սերվիացի զօրավարաց մէկը, որ իր բարեկամներէն երկուքին հետ տաճկական բանակը մտնելով, հոն իր վրանին մէջ սպաննեց Սուլդան Մուրատ առաջինը: Օպիլիչ և իւր ընկերքը առանց իրենց կողմանը յաղթութիւն մը տալու, իրենց կենսքը տուժեցին իրենց աներկիւղ քաջութիւնը: Իսկ Լազար գերի իյնալով գլխատեցաւ. կրնամք ըսել թէ Գոզովոյի աղետալի անցքը Սերվիոյ կայսերութեան անկման նշանը եղաւ. և չունեցաւ անկէ ետքը փառաւորութիւն մը բաց 'ի քանի մը ամուսնական դաշնադրութիւններէ, զոր սուլդանները հաստատեցին երկրին թագաւորական ընտանեացը վերաբերող տիկնանց հետ, որ շատ անազան յաջորդութեան վէ-

ճերու պատճառ եղաւ, յորոց մշտատե կռիւներ ծագեցան, որք մերթ յաջող և մերթ ձախորդ ելք ունենալով, արդէն իսկ տկարացած թագաւորութիւնը 1463ին կործանեցին, որ Տուչէնի ընդարձակ տէրութեան մնացորդներէն ելած էր:

Սակայն Հերձեկովին դաւառը մնաց տակաւին, և կորոյս իր ինքնօրէն իշխանութիւնը 1498ին: Անոր հետ ինկաւ Սերվիոյ իշխանութեան յետին պատուարը, որ հինգ հարիւր տարիի չափ տեւած էր, և դարէ մը աւելի արեւմտեան Եւրոպիոյ վահան եղած էր Օսմանեան պետութեան դէմ:

Միայն Մոնղէնէկրոյի քանի մը լեռնաբնակներն ազատ մնացին, իրենց աներկիւղութեամբը և աշխարհին անմատչելի կիրճերովը պաշտպանուած: Ուրիշ փոքրիկ տէրութիւն մ'ալ սերվեան սերնդէն, Ռակուզայի հասարակապետութիւնը, որ ազգային դպրութեան հարուստ գանձուց աւանդապահ եղած էր, կեցաւ մինչև վեննայի ընդհանուր ժողովքը, և յայնժամ Սլատրիոյ ձեռքը անցաւ:

Երեք ու կէս դար մնացին հանդարտ գերութեան լծոյն տակ, բայց միշտ հայրենեաց սէրը անարատ պահելով, զոր ազգային ռամկական երգերը կ'արծարծէին իրենց սրտին մէջ, որք կը պատմէին ազգային և հաւատոյ արի պատերազմները և վրիժառու Հայտուքներուն (Haïdouk)¹ յանդուգն քաջութիւնները:

1 Հայտուք ըսուած անձը սերվիացւոց ազգին պարծանք մի է: Սա ապստամբ մի է, որ շատ Տաճիկներէ իւր ընտանեաց և անձին դէմ եղած անիրաւութեանց և նախատանաց վրէժը առնելով ապաւինեցաւ լեռներու մէջ: Ազատութեան պատերազմին ժամանակ, Հայտուքները հայրենեաց համար մեծ ծառայութիւններ ըրին: Կրնանք զանոնք սեպել իբրեւ ազգութեան առաջին պահապանք: Որք խումբ խումբ բաժնուած անտառներու մէջ կը բնակէին: Իւրաքանչիւր խումբ ունէր իւր անառու որ էր իրեն ապաստանարան, ուր արշաւանքներէ ետեւ կ'ապաւինէին: Սովորաբար ամեն տարի հոկտեմբերի 26ին կը բաժնուէին, ձմեռը ծածուկ տեղեր անցընելու համար, և մէկգմէկ գտնելու համար ժամադրեալ տեղը կու գային անտառին մէջ, հետագայ ապրիլի 23ին:

1804ին դարնան մէջ անկախութեան համար ազգային առաջին ապստամբութիւնը ծագեցաւ։ Այլ և այլ խումբեր իրենց գլուխ անուանեցին Յեռնի-Գէորգը, Սեալ Գէորգը, որ ստացաւ այս մականունը՝ թշնամեաց վրայ ձգած երկիւղին զօրութեամբ։ Ապստամբութիւնը ծաւալեցաւ և տասը տարի տևեց։ Ստուգիւ այս փոքրիկ անուաճելի ժողովրդեան պատմութիւնը տարեգրութեանց գեղեցիկ և բանաստեղծական էջերէն մէկն է, որ միշտ զարնուեցաւ, բայց ոչ երբեք տապալեցաւ, և բնաւ չյաղթուեցաւ այլազգիներէն։ Տասն տարի իւր կեռասենւոյ թնդանօթները թշնամոյն պղնձէ թնդանօթները արգիլեցին որ առաջ չգան։ Տասն տարի բոլոր Եւրոպիոյ արձագանգները իւր երևելի արարքը կրկնեցին։

Շատ կռիւներէ ետքը, յորս Սերվիացիք յաճախ յաջողեցան, Յեռնի-Գէորգը իւր սակաւաթիւ զինուորներովը մաքրեց իր հայրենիքը թշնամոյն զօրքերէն, և սկսաւ ծաղկեցունել իր տէրութիւնը, իրեն ձեռնտու առնելով սերվիացի գիտուն անձ մը Տոսիդայ Օպրատովիչ, որ կառոյց նախկին դրպրոցները, հաստատութիւն ամենայն ազատութեանց։

Բայց չորս տարիէն վերջը, 1813ի աշնան սկիզբը, Տաճիկները նորէն եկան, և Յեռնի-Գէորգը, փոխանակ անոնց ուշ դնելու, հպատակացը անէծքներէն հալածեալ Աւստրիա փախաւ։ Շատ մը զօրավարք իրեն օրինակին հետևեցան, և աշխարհը՝ առաջնորդներէ զուրկ, որք վատութեամբ թողուցին զնա վտանգի վայրկենին մէջ, մընաց հին հարստահարողաց ձեռք մինչև 1815, յորում դարձեալ գլուխ վերցուցին սերվիացիք։

1804ի ապստամբութեան ժամանակ Ռուսներէ քաղաքապետը, իւր անյաղթ քաջասրտութեամբ, հայրենակցացը վատահուլթիւնը և վարկը ստացեր էր. որով զինքը հրամանատար ընտրեցին։ Խնքն կ'անուանուէր Միլոշ Օպրէնովիչ, և սպայ եղած էր ընդ իշխանու-

թեամբ Յեռնի-Գէորգայ։ Նոր զօրապետը զարկաւ Տաճիկները, և իւր բազմաթիւ կոտորածներէն ետքը, 1830ին պարտաւորեցաւ Բարձրագոյն Դուռը ճանչնալու զՍերվիան իբրև անկախ նախարարութիւն, Օպրէնովիչներու ժառանգական իշխանութեանը տակ, բայց իբրև իւր հպատակ։

Միլոշ որ ընտիր կատարելութիւններ ունէր, իբրև հմուտ աշխարհագէտ՝ երազեց Սերվիոյ կայսերութեան նորոգութիւնը. բայց սխալեցաւ, և իր դիտաւորութեան հասնելու համար սկսաւ աշխարհին ամեն ինչը ըստ կամս տընօրինել։ Այս վրիպակը սնափառութեան հետ միացած, իւր երազնթաց բախտին անհրաժեշտ հետևանք, բռնակալ ըրին զինքը այն աշխարհի մէջ՝ որ բռնակալութեան չկրնար հանդուրժել. և իւր գահակալութեան իններորդ տարւոյն վերջը, 13 յունիս 1839, հարկադրեցաւ իշխանութենէ հրաժարելու, զրգուած խռովութենէն նկուն չլլալու համար, զոր կը բորբոքէր իր Լուպիդա կիներ, Եփրեմ եղբայրը, և կուսակցաց զլխաւորներն վուչիչ և Ավրամ։ Իր անդրանիկ որդին Միլան, իւր տեղը յաջորդեց, բայց քսան օր միայն թագաւորելով թողացաւէ մը մեռաւ։ Ծերակոյտը մէկէն ժողով գումարելով՝ առժամանակեայ կառավարութե համար եռապետութիւն մը ընտրեց, զոր կը կազմէին Եփրեմ Օպրէնովիչ, վուչիչ և Ավրամ, և 1840ին Միքայէլ Օպրէնովիչ, Միլանին եղբայրը, ի գահ կոչեցաւ։

Պատանի իշխանը, հազիւ իր երկու տարի թագաւորութեան միջոցը, զանազան վարժոյցներ հաստատեց, գիտնոց ընկերութիւն մը, Արկղ մը դպրոցաց համար, և այլն։ Բայց թուի թէ հօրենական մտածութեանց հետևող ըլլալով, սկսաւ ժողովրդեան ոգիները իրմէ օտարացնել։ Զի սկսաւ հետզհետէ առանց ազգային ժողովոյն հաստատութեան, տուրքեր սահմանել, հասարակաց բարեկարգութեան և արդարութեան պաշտօնէին Ռատիչէվիչի թոյլ

տալ որ Պելկրատի մօտ ժարքովոյի գեղ-
ջուկները իրենց ինչքերէն մերկացնէ,
ուր կ'ուզէր զործատուններ հաստա-
տել. վայրի կաղնեաց անտառները սե-
փականել յանուն Տէրութեան¹, և
այլն: Անոր համար, 1842ին օգոստոս
ամսոյն մէջ, ինկաւ իշխանութենէն
ապաստամբութեամբ մը որ իշխանու-
թեան հասուց Յեռնի-Գէորգին երկրորդ
որդին, Ալեքսանդր Քարաճորճէվիչը:

Նոր իշխանը վրադշար դաշտին մէջ
ցնծալից աղաղակաւ ընտրեցաւ 1842ի
սեպտեմբերի 2ին: Եռապետութեան
առժամանակեայ իշխանութեան ժամա-
նակ հայրենիքը դարձած ըլլալով, Մի-
քայէլ իշխանին քով զօրավարի օգնա-
կանի պաշտօնով մեծապէս ձեռնաու-
եղած էր վերջնոյս անկման, որուն տե-
ղը ինքն անցաւ: 1844ին յունուարի և
սեպտեմբերի մէջ, Օպրէնովիչներու
նպաստաւոր երկու դաւակցութեանց
դէմ իր անձը պաշտպանեց: Ասոր օգ-
տակար ելք մը չունեցան, քանի մը հո-
գի մեռան, և ասկէ աւելի բան մը չե-
ղաւ:

1848ին Տէրութիւնը կուսակից եղաւ
իւր եղբարցը որք վոյվոտըսթոյ և Խը-
ռուաթստան կը բնակէին, և պատրաս-
տեց վեց հազար մարդ որք գնացին
Մաճառաց բռնութեանը դէմ ապստամ-
բաց թիւերը բազմացնելու:

Տասը տարիէն ետքը Ալեքսանդր Քա-
րաճորճէվիչ, իր անգործունէութեան
պատճառաւ պարսաւելի ըլլալով ժո-
ղովրդեան, հալածեցաւ գահէն, և ժո-
ղովուրդը կոչեց նորէն ծեր Միլոշը, որ
թէպէտ հասակը առած և տկարացած,
սակայն չտարակուսեցաւ կառավարու-
թեան սանձը ձեռքը առնելու. և պա-
հեց զայն մինչև 1861, իւր մահուան
ժամանակ. և իւր որդին Միքայէլ՝ եր-
կրորդ անգամ նորէն գահակալեց:

¹ Խողադարմանը խիստ շատ է Սերվիոյ մէջ-
այս կենդանեաց մորթը երկրին մեծ վաճառա-
կանութեան նիւթ եղած է: Անտառները բոլոր
քաղաքացեաց հասարակաց ստացուածք մի են,
ուստի վայրի կաղնիները սեպականել ուզելը
մեծ անիրաւութիւն էր ընդդէմ ժողովրդեան:

Միքայէլ իշխանը, արստրանաց զը-
պրոցին մէջ կրթուած, իմացեր էր որ
ազատական սահմանադրութիւնք քա-
ղաքացւոց պիտոյիցը համեմատ, ան-
հրաժեշտ կարևոր էին աղէկ կառավա-
րութեան մը հաստատութեանը հա-
մար: Հօրը լայն և լուսաւոր հայրենա-
սիրութեանը ժառանգ, խոհեմութեամբ
և յաջողակութեամբ հետամուտ եղաւ
ազգային և լուսաւորեալ քաղաքակա-
նութեան, որ կը դիմէ Սերվիոյ կատա-
րեալ ազատութեան և 'ի վերականգ-
նումն նորին: Այս քաղաքականութիւ-
նը անմիջական արդիւնքներ ունեցաւ.
վասն զի անով ժողովուրդը 1862ին
յուլիս ամսոյն մէջ, ստիպեց Պելկրատի
մահմետականքը որ քաղքին մէջ եղած
ձմերոցին թողուն և դղեակը ապաւի-
նին:

Յայնժամ թշնամիք սկսան ուժակո-
ծել քաղաքը, որ բաց 'ի մեծ մշկրթին
առաստաղին կործանմանէն ուրիշ ծանր
փնասներ չբերաւ: Այս ցոյցերը աւելի
մեծահնչիւն քան վտանգաւորը, շու-
տով մը խափանեցան Գաղղիոյ և Ռու-
սիոյ հիւպատոսաց միջնորդութեամբ:
Վերջապէս, 1867ի մայիսին, Սերվիոյ
ամեն ամբողջաց պահապան զօրքերը
պարտաւորեցան բնիկ գունդերու թող-
լու և տալու բոլոր այն դիրքերը՝ զորս
զրաւեր էին Օսմանեանք: Այսպիսի
կարևոր յաղթութիւն մը կատարեցաւ,
առանց հրացան մը պարպելու, և երբոր
իշխանը կոստանդնուպոլիս ճամբորդու-
թիւն ըրաւ այս շնորհման նկատմամբ,
յանձնարարական հրովարտակը առնե-
լու, Սուլդանէն մեծ ընդունելութիւն
գտաւ, և միանգամայն ընդունեց աղա-
մանդներով զարդարուած առաջին աս-
տիճանի Օսմանիէ պատուանշանը:

Միքայէլ իշխանը Կ. Պոլսէն դառ-
նալէն ետեւ ջանաց ամենայն կերպով
երկիրը զօրացունել զինուորական բա-
րեկարգութեամբ, և իմաստուն կար-
գադրութեամբ երջանիկ բախտ մը պա-
տրաստել Սերվիոյ. և ահա ոճիր մը, ո-
րուն պատճառը տակաւին անյայտ է,
զրաւեց 45 տարուան կեանք մը որ լի

էր մեծամեծ ակնկալութեամբք և տա-
րակուսի մէջ ձգեց երկիրը ապագայ
յառաջադիմութեանց համար:

Միքայէլ իշխանը ծնած էր 'ի Քրա-
կուիէվադ 1823ին, և ամուսնացեր
էր 1853ին Յուլիա Հիւմթատի կոմսու-
հայն հետ, ուսկից իւր ամուսնեանը
համար բաժնուեցաւ: Եւ այսպէս կը
մարի իրմով Օպրէնովիչներու ուղիղ
շառաւիղը:

Միքայէլի մահուան վրայ ըստ սովո-
րութեան առժամանակեայ կառավա-
րութիւն մը հաստատեցաւ. որն որ ազ-
գային ժողով մը գումարեց յուլիսի 2ին,
որ հետամուտներէն մէկուն վրայ իր
ընտրութեանը կարծիքը տայ:

Եւ ընտրեց Միլան Օպրէնովիչը՝ ե-
րեքտասանամեայ պատանի, Միլոշի
եղբորորդին, որ Բարիզ իր ուսումը կը
կատարէր, և իր անունը թէ՛ 'ի զօրաց
և եթէ՛ 'ի ժողովրդենէ մեծ ցնծութեամբ
ընդունելի եղաւ, և կարգեցաւ իրեն
առժամանակեայ խնամակալ մը մինչև
հասնի իր առոյգ հասակին:

Բորդոգալի քաղաշորոշեալն ուշիւար-
հաղորոշիւնը ու պատմական հիւն
և նոր վիճակը:

Բորդոգալ՝ հարաւային Եւրոպիոյ
թագաւորութիւնը, է 'ի յարեմտից
Սպանիոյ. մայրաքաղաքն է Լիզպոնա:
Հիւսիսէն սահմանն է Կալիցիան, արեւ-
ելքէն Լէոնի թագաւորութիւնը, Էս-
դրէմատուրա սպանիական և Անատու-
սիա, 'ի հիւսիսոյ և յարեմտից Ատլան-
տեան ովկիանոսը. ընդ մէջ 36° 58' և
42° լայնութեան և 8° 30' և 11° 54'
երկայնութեան աստիճանաց: Երկրին
մակերեսային է 100,034 քառակուսի
հազարամեղր. բնակիչն ալ է 3,923,410.
ասոր վրայ պէտք է աւելցնել Ագորեան
կղզիները, Ափրիկէի, Ասիոյ և Ովկիա-
նիոյ մէջ ունեցած կալուածները, ո-
րով բովանդակն է 6,255,000 հոգի:

Բորդոգալ սպանիական ցամաքա-
կղզւոյն արեւմտեան զառ 'ի վայրին ստու-

րին աստիճանին վրայ է: Սպանիայէն
աւելի ալէկ է դիրքը և անոր իրեք մեծ
գետերուն բերանը և նաւարկելի մա-
սերը ինքը բռնած է. Կալիցիա և Ան-
տալուսիա երկու ծայրից նահանգները
իրարմէ կը բաժնէ. վերջապէս 'ի բնէ
զօրաւոր սահմանադրութիւն մ' ունի, որ
ըստ ինքեան հակառակ է բնական աշ-
խարհագրական օրինաց. վասն զի ա-
նոնք ոչ եթէ լեռանց երկայնաձիգ դիմ
մ' են, այլ սպանիական պարուց կո-
հակները իբրեւ երկայն և թանձր պա-
րիսպ մը կը ձևացնեն, որոնց մէջէն
հազիւ թէ քանի մը խրամատ բանա-
լով հեղեղալից գետեր կ'անցնին:

Բորդոգալի բարեխառնութիւնը շատ
աւելի բարձր է քան ինչ որ է 'ի Սպա-
նիա. ամառուան տաքերը սաստիկ նե-
ղացուցիչ են, և ձմեռները միայն լե-
ռանց ծայրերը ձիւն կու գայ: Իսկ Բոր-
դոգալի թագաւորութիւնը ակօսող լեռ-
ները շարունակութիւն են Սպանիոյ ի-
րեք մեծ կեդրոնային պարերուն: Գե-
տերը բազմաթիւ են, որոնցմէ են Դա-
կոյ, Տուէրոյ, որ իբրեւ սահմանադրութիւն
է Սպանիոյ և Բորդոգալի, 80 հազարա-
մեղր երկայնութեամբ. Մինհոյ, Մոն-
տեկոյ և Վուկա. այս երկու վերջինե-
րուն ակունքը Բորդոգալի երկրին մէջնէ:

Լեռները շագանակի ծառերով լի
են. հովիտներն առատ և սքանչելի դի-
նիւններ կը մատակարարեն (Բորդոյ,
Քարսապէլոս, Սէգուպայ և այլն. տարին
2,736,000 հարիւրալիդր). նուս, նա-
րինջ (493,000 սնտուկ) ձիթապտուղ,
թուզ գրեթէ 7 միլիոն հազարազրամ:
Տափարակ գետիններուն վրայ ալ ա-
լէկ բեղնաւոր են արմտիք (Մինհոյ,
Պէյրա, Դրաս-Լոս-Մոնդէս նահանգք).
նաեւ ամենաճոխ է մէրիկոս ոչխարի
կողմանէ, որոնցմէ 2,500,000է աւելի
դուլի կը համուի: Արօտի սակաւու-
թիւնը շատ չնրեր մեծ արջառեղէն-
ներ զարմանել: Անտառներու մէջ շատ
կը գտնուին դայլ, այծեամբ, եղջերու
և կինճ. վայրենի այծերը ամայի կող-
մեր խումբ խումբ կը պտըտին. սակայն
պղտիկ որսական կենդանիները սակաւ